

Nykyajan huutolaiset

Hanna-Kaisa Hoppania, Olli Karsio, Lena Näre, Antero Olakivi, Liina Sointu ja Tiina Vaittinen: *Hoivan arvoiset*. Vaiva yhteiskunnan ytimessä. Gaudeamus 2016.

Hoivan arvoiset on erinomainen esitys julkisesta ja yksityisestä hoivasta. Teoksen kirjoittajina on joukko taitavia tutkijoita, joilla on paljon sanottavaa menneestä, nykyisestä ja tulevasta hoivasta. Teos on hyvin kirjoitettu myös siinä mielessä, että yksittäisten tekijöiden ääni ei erotu vaan vaikuttaa siltä kuin kaikki olisi kirjoitettu yhdessä. Vaikka lähiaikoina on tuotettu monia erinomaisia tutkimuksia hoivasta, tämä teos on omaa luokkaansa. Teosta luonnehditaan oppikirjaksi, mutta se tarjoaa pal-

jon myös pidemmälle opinnoissa edenneille. Kirja on pohjimmitaan poliittinen termin laajassa mielessä, koska teksti pyrkii vaikuttamaan tehtäviin ratkaisuihin. Siinä käsitellään kaikki vanhojen hoivaan liittyvät kysymykset, on vaikea keksiä yhtään keskeistä teemaa, joka siitä puuttuisi. Teoksessa on sellaisiakin teemoja, joita muualla ei ole paljon näkynyt, sillä siinä puhutaan muun muassa hoivan kansainvälistymisestä, globaaleista hoivaketjuista. Myös raha ja vaivanmarkkinat ovat näytävästi esillä. On helppo keksiä teoksesta erilaisia adjektiiveja, jotka ovat hyvän ja erinomaisen synonyymejä.

Teoksen kenties tärkein sanoma sisältyy uusvanhaan substantiiviin vaiva ja sen erilaisiin johdannaisiin. Vaivan ottaminen siksi ongelmaksi, johon ratkaisuksi tarjotaan hoivaa, on tutkija- tai kirjoittajaryhmän hieno keksintö. Kuvamalla ”vaivaksi” ongelmaa, johon hoivaa tarvitaan, tulee nykyisen hoivapolitiikan suuret filosofiset ja käytännölliset ongelmat valaistua uudella tavalla.

Kirjassa esitetään lyhyesti hoivan historiaa huutolaisista tilaaja-tuottaja-malliin ja rahalla pyöritettäviin laitoksiin, myös kotona tapahtuva omaishoito saa teoksessa osansa. Vaivaisten lisäksi katse kohdistetaan hoivaajiin, vanhoihin, naisten asemaan hoivaajina ja hoivan tarvisijoina, nykyisiin ja jopa tuleviin. Kirjassa esitetään myös tulevaisuuden ennustus – dystopia – siitä, mihin nyt kaavailtujen sote-lakien myötä tuleamme päätymään, jos politiikkaa ei muuteta.

Naftalista kaivettu vaiva ja vaivainen

Erilaisista toisten ihmisten apua tarvitsevista ihmisistä käytettiin pitkään suomenkielistä termiä vaivainen, ennen köyhäinhoitoa puhuttiin muun muassa vaivaisten hoidosta. Vaiva on kirjoittajien mukaan kuitenkin hävinnyt yhteiskuntatieteellisistä teksteistä. Teoksen kirjoittanut tutkijaryhmä on

ottanut vanhan termin uusiokäyttöön, mikä miellyttää minua suuresti. Vaiva ja vaivaisuus ovat niin yleisiä termejä, että ne eivät liikaa kavenna hoivattavaa ihmistä pelkästään sairaaksi, vanhaksi, lapseksi, vammaiseksi tai köyhäksi. Vaivainen voi tarkoittaa monenlaista puutetta, kivulaisuutta, heikkoutta ja yleistä huonoutta. Vaivaisen avulla mietintä siitä, kuka hoivaa tarvitsee, tulee laajemmin ymmärretyksi kuin jos puhutaan pelkästään vanhoista, joiden hoivasta teos kertoo.

Teos seuraa joitakin kuvitteellisia, mutta tutkimukselle perustuvia henkilöitä, useamman vuosikymmenen nykyhetkestä tulevien sote-ratkaisujen myötä vuoteen 2046. Aluksi nämä keksityt esimerkkihahmot tuntuivat minusta teennäisiltä, mutta tekstin edetessä niihin tottui ja ne alkoivat puhutella, muuttivat tehdyt ratkaisut ihmisten elämäksi. Nämä esimerkki-ihmiset – hoivattavat ja hoivaajat – konkretisoivat kaikkien ihmisten keskinäistä riippuvuutta hoivan tekijöinä ja vastaanottajina. Esimerkki-ihmisten ideana on myös antaa henki ja ruumis poliittisten julistusten tuottamalle vanhusen hoivalle.

Kestävyys- vai hoivavaje?

Julkista hoivaa vanhoille kehitettiin Suomessa 1960-luvulta 1980-luvulle saakka, kunnes 1990-luvun lama katkaisi aktiivisen kehittämisen. Alkoi keskustelu säästämisestä, laitoshoidon ongelmista ja julkisten menojen suuresta osuudesta kansantaloudessa. Ennen 1960-lukua julkinen hoiva oli lähinnä sairaaloissa, kunnalliskodeissa ja vanhainkodeissa, siis laitoksissa, ja sitä oli tarjolla vain harvoille. Tätäkin ennen olivat köyhäintalot, ruotukierto ja huutolaisuus. Huutolaisuus tarkoitti sitä, että erilaiset vaivaiset, orvot lapset, sukulaisettomat vanhat ja vammaiset kilpailutettiin markkinoilla sille, joka suostui vaivaisen ottamaan halvimmalla hoitaakseen. Kyseessä oli siis huutokauppa, missä halvimman tarjouksen

tehnyt sai huutolaisen määräajaksi. Huutolaisuutta on hyvästä syystä verrattu nykyisiin kuntien kilpailuttamisen käytäntöihin, joita kunnat käyttävät vanhusten hoidon lisäksi myös vammaisten ja lastensuojelun palvelujen yhteydessä.

Vanhusten julkinen hoiva oli 1990-luvulle saakka laitoskeskeistä, sillä kotipalveluja ei juurikaan ollut. Mutta 1990-luvun lama ja ennusteet vanhojen määrän kasvusta saivat kunnat miettimään halvempia vaihtoehtoja vanhoille. Kodinhoitajat, jotka olivat olleet lähinnä lapsiperheiden apuna, muutettiin vanhusten avustajiksi. Lisäksi kehitettiin taloudellista apua omaisille eli omaishoidon tuki. Ajatuksena on ollut 1990-luvulta lähtien, että vanhojen tulisi mahdollisimman pitkään selviytyä kotona. Kuntien kustannuksia vanhusten hoidossa on vähennetty myös muuttamalla vanhainkodit ja sairaaloiden pitkäaikaishoidon osastot tehostetun palvelun taloiksi. Jälkimmäiset eivät välttämättä eroa palvelun tavassa, mutta vanhat maksavat enemmän asiakasmaksuina. Vanhuspalveluissa kotitaloudet maksavat noin 18 % julkisen palvelun kustannuksista, mutta muissa palveluissa osuus on noin 6 %, omavastuu on vanhusten osalta suurempi kuin niin sanotun aktiiviväestön.

Vanhusten palveluissa suunta on ollut 1990-luvulta lähtien, että palveluita on karsittu, joten niitä on yhä vaikeampi saada. Palveluiden suhteellista hintaa on nostettu ja vastuuta annetaan yhä enemmän omaisille. Siksi oikeastaan talouden ongelmia suurempi ongelma onkin hoivavaje, joka kohdistuu aivan erityisesti naisiin. Ensiksikin naisilla on pienemmät eläkkeet, ja siksi huonommat mahdollisuudet ostopalveluihin, toisaalta naiset elävät miehiä pidempään ja vaivaisina tarvitsevat apua. Vanhoille naisille julkisen hoidon takaaminen olisi reilua, koska pienten eläkkeiden taustalla on tavallisesti lasten tai muiden hoidon tarpeiden asettaminen

palkkatyön edelle. Jos puhe reiluudesta kuulostaa epämääräiseltä, niin yhtä hyvin voidaan myös vedota perustuslakiin, joka takaa oikeuden toimeentuloon ja kohtuulliseen hoitoon. Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Sosiaalihuoltolaissa vastuunkantajaksi on määritelty kunta. Jos perustuslakia käytettäisiin hoidon kriteerinä, vajetta tarkasteltaisiin pikemminkin hoidon kuin taloudellisen kestävyuden kannalta. Erityisesti näin on, koska kestävyysvajeen sisältö, jopa olemassaolo, on kyseenalainen.

Kun hoidon kriisi 1990-luvulla alkoi, kunnat siirsivät hoitoa kolmannen sektorin voittoa tavoittelemattomille järjestöille. Järjestöiltä hoiva on kuitenkin siirtynyt hyvää vauhtia markkinoille. Markkinoille siirtyminen on tapahtunut kahdella tavalla, ensiksikin markkinoille on tullut yksityisiä (pääomasijoitus)yhtiöitä. Toisaalta voittoa tavoittelemattomat järjestöt ovat joutuneet muuttamaan yritysten kaltaisiksi voidakseen toimia kilpailutuilla hoivamarkkinoilla. Lainsäätäjä ei ole antanut erityisasemaa voittoa tavoittelemattomille yhteisöille, mikä on vaikeuttanut niiden toimintaa etujärjestöinä ja mahdollistanut yksityisten yritysten (myös sijoitusyhtiöiden) aggressiivisen etenemisen vaivan markkinoilla.

Politisoitu hoiva

Hoivaa on politisoitu Suomessa juuri kestävyysvajetta painottaen. Mutta politiikkaan on parin viimeisen vuosikymmenen aikana vaikuttaneet myös kansainväliset järjestöt, kuten OECD ja EU. Edellinen on painottanut, että mahdollisimman paljon vastuuta tulisi siirtää vaivaisille ja heidän omaisilleen, naisille – OECD:n dokumenteissa ei lainkaan mainita miehiä hoivaajina. EU:sta puolestaan tulee paineita pitää valtioiden kustannukset matalina, koska valtioiden lainanottoa rajoitetaan

budjettiraamien avulla, EU:n hankintalaki kannustaakin kilpailuttamaan kuntien palveluita. Suomessa yksityistämistä kannattavat poliitikot ovat väittäneet, että EU:n hankintalaki pakottaa kilpailuttamaan, mutta kyseessä on suomalaisen oma uusliberalismia ja uutta julkisjohtamista suosiva tulkinta. Muutkin ratkaisut olisivat olleet mahdollisia.

Kansainvälisten järjestöjen, Suomen hallitusten, eduskunnan ja kuntien poliittiset linjanvedot on kirjattu erilaisiin dokumentteihin, joita teos myös tarkastelee. Vanhusten hoivaan liittyviä dokumentteja, sääddöksiä ja pohdintaa on tuotettu runsaasti, mutta kaikille on yhteistä, että näkökulma on järjestelmän. Vaivainen ei ole lainkaan päässyt papereihin mukaan. Koska papereilla on tuskin mitään tekemistä hoidon lattiatason kanssa, hoiva henkilökohtaistuu ja vaivaiset itse, omaiset ja hoitajat tekevät papereista puuttuvat tehtävät. Kunnat alibudjetoivat, palvelutaloissa hoitajia on liian vähän, kotiaavustajien aikaa yhtä vanhusta kohden on varattu liian vähän, omaiset vahtivat hoidon laatua ja paikkaavat puutteita. Ennen kuntien palveluksessa olleet naiset pakotetaan (mikro)yrittäjiksi, koska kunnat yksityistävät palvelujaan ja niin edelleen. Kirjassa korostetaan sitä, että konkreettinen hoiva on vahvasti ruumiillista sekä saajalle että antajalle ja kirjan esimerkit kotoa ja laitoksista konkretisoivat tämän ruumiillisuuden. Paljosta paperista, kirjaamisista ja toimintakykyä mittaavista mittareista huolimatta vaivaan vastaaminen vaatii siis kahden tai useamman ihmisen läsnäoloa.

Koska poliittisesti on päätetty, että vaivaiset hoidetaan pääasiassa taloudellisena kysymyksenä, on vastausta haettu erilaisista rationalisointitoimista ja uudesta julkisjohtamisesta, tehtäviä myös tuotteistetaan, hoivaa pilkataan ja siirrytään tilaaja–tuottajamalliin. Vanhoja ja hoivaajia aktivoidaan liikkumaan ja ratkomaan ristisanatehtäviä ja heille rekrytoit-

daan hoivaajia Filippiineiltä. Hoi-
vahierarkian alimmilla askelmilla
on filippiiniläisten sairaanhoitajien
lisäksi lähihoitajiksi koulutettu-
ja maahanmuuttajia. Uusinta uut-
ta ovat suunnitelmat työttömien
osallistamisesta vaivaisten avus-
tamiseen.

Ajattelen koko ajan rahaa

Virolaisen nykyrunouden antolo-
gian nimi otsakkeessa on kuvaava,
raha tai pikemminkin sen puute
täyttää runoilijoiden elämän.
Samanaiseksi eurojen miettimisek-
si on mennyt vanhan vaivaisen
elämä. Vain harvoilla on varaa
puhtaasti yksityisiin palveluihin,
julkisten palveluiden määrää pide-
tään tahallaan pienenä, jotta ihmiset
turvautuisivat yksityisiin palveluihin.
Kuntien tehostetussa palveluasunnossa
asuvat joutuvat seinien lisäksi maksamaan
muista palveluista, he maksavat muun
muassa itse lääkkeensä. Kun lääkkeiden
omavastuut nousevat ja jokainen
vessakäynti sekä vaippa laskutetaan
erikseen, kuluu kohtuullinenkin
eläke sukkelaan, eikä edes riitä.
Omaiset tai vakuutus joutuvat
auttamaan vanhan maksuissa.
Sukulaisettomien köyhien vanhojen
naisten elämä on jo nyt valintaa
lääkkeiden tai ruuan välillä ja
pahemmaksi menee. Vaivaisen
elämä on taloudellista pakkoa
samaa aikaan kun virallinen politiikka
puhuu valinnan vapaudesta.

Rahaa tai sijoittamista ajattelevat
myös kansainväliset sijoitusyhtiöt,
jotka ovat vauhdilla rantautuneet
suomalaisille väen markkinoille.
Teoksen tulevaisuuden dystopiaa
ennustavassa osassa mietitään
tilannetta, jossa uusien sote-lakien
kaavailema valinnanvapaus yrityksille
ja kasvanut vapaakauppa ovat
keskittäneet vanhojen hoivan
muutamalle kansainväliselle
suuryritykselle. Kun yksi lopettaa
toimintansa eikä kunnilla ole
tarjota omaa hoivaa, joutuvat
kunnat uudelleen huu-
tokaappoihin, tarjoamaan
vaivaiset halvimmalla
ottavalle yritykselle. Paluu
1800-luvun käytäntöihin
tapahtuu uudessa ympäristössä.

Suuret globaalit sijoitusyhtiöt
harjoittavat verosuunnittelua,
ne selviävät vähillä tai olemattomilla
veroilla ja piilottavat tulo-
nsa veroparatiiseihin. Suomeksi
sanottuna ne vievät sekä julkista
että yksityistä rahaa pois
kansantaloudesta, mikä on
kestämätöntä talouspolitiikkaa.

Yhdysvaltalainen filosofi Eva
Feder Kittay on kirjoittanut,
että hoivan kalleus on suhteellista.
Hyvin palkattu ja resursoitu
hoiva näyttää kalliilta, koska
on totuttu siihen, että Toiset
tekevät sen ilmaiseksi: naiset,
orjat, siirtolaiset, työväenluokan
naiset ja niin edelleen. Teoksen
kirjoittajien poliittinen sanoma
on tälle rahan vallalle ja
hoivaajien riistolle vastakkainen.
Lähtökohdan pitäisi olla se,
että ihmiset ovat kaikki
vaivaisia, vaiva on ihmisen
osa. Siksi vaivaiset ja heidän
haavoittuvuuteensa vastaavat
ihmiset pitäisi ottaa politiikan
lähtökohdiksi. Tämä tarkoittaisi
myös, että vanhat sosiaalipolitiikan
periaatteet tasa-arvon edistämisestä
ja puutteen vähentämisestä
tulee ottaa hoivapolitiikan
johtotähdiksi.

LEENA ERÄSAARI

Kirjoittaja on eläkkeellä oleva yhteiskunta-
politiikan dosentti.